

KIELTENVÄLISTÄ LAPSENKIELEN TUTKIMUSTA

Dan Isaac Slobin (toim.) *The crosslinguistic study of language acquisition. Volume 5: Expanding the contexts.* Mahwah: Lawrence Erlbaum Associates 1997. 339 s. ISBN 0-8058-2421-9.

DAN I. SLOBIN on toimittanut vuosina 1985–1997 ilmestyneen massiivisen kirjasarjan, joka esittelee uraauurtavaa lapsenkielen tutkimusta kieltenvälisen vertailun näkökulmasta. Edellisissä osissa on tähän mennessä esitelty useiden, myös typologisesti erilaisten kielten omaksumisprosessia sekä käsitelty perusteellisesti kielenomaksumiseen liittyviä teoreettisia kysymyksiä. Sarjan viides ja viimeinen osa koostuu viidestä laajasta artikkelista. Avaus- ja päätösartikkelit Slobin on kirjoittanut itse.

Avausartikkelissaan Slobin selvittelee, mitkä piirteet lapsen kielenkehityksessä ovat universaaleja, mitkä johtuvat kielen typologiasta, mitkä taas ovat kielikohtaisia. Loppuartikkelissaan hän yrittää vetää yhteen kaiken tämänhetkisen tietämyksen lapsen kielenomaksumisesta.

Slobin esittelee kaksi näkökulmaa kieltenväliseen tutkimukseen: kielityypin sisäinen lähestymistapa (inratypological approach) tutkii hiuksenhienoja eroja samankaltaisten kielten välillä, kielityyppien vä-

linen lähestymistapa (cross-typological approach) etsii universaaleja ja typologisesti spesifejä piirteitä vertailemalla erityyppisiä kieliä.

Typologisesti samanlaisten kielten vertailusta Slobin esittää neljä esimerkkiä. Ensimmäisessä on verrattu sijataivutusparadigmojen omaksumista venäjässä ja puolasassa. Toisessa on tarkasteltu skandinaavisten kielten verbi-partikkeli-rakenteita ja kolmannessa tilaa ilmaisevien prepositioiden semantiikkaa englannissa, hollannissa ja saksassa. Neljäs esimerkki on bantukielten passiivista. Näiden tutkimusten tulosten perusteella Slobin päätelee, että vaikka merkitysdistinktiot perustuvat arbitraarisille fonologisille piirteille, ne voidaan omaksumaa hyvin varhain, jos piirteet ovat läpinäkyviä ja vakioisia, ja että jokaisella muotoerolla ei välttämättä tarvitse olla vastinetta merkityseroissa.

Typologisesti erilaisten kielten vertailussa Slobin ensin etsii (ja löytää) implikaationaalisia universaaleja ja esittelee, miten

liikettä ilmaistaan eri tavalla typologisesti erilaisissa kielissä. Esimerkiksi englannissa (jota Slobin luonnehtii termillä *satellite-framed* eli määrিতেkehysinen kieli) liikkumisen tapaa ilmaistaan verbin (esimerkiksi *run, jump*) mutta liikkeen suuntaa partikkelin (*up, between*) avulla, kun taas koreassa ja espanjassa (Slobinin termein verbi-kehysisissä kielissä) tilanne on päinvastainen. Slobin havaitsee, että kielityyppi ohjaa ilmaisutavan valintaa ja vaikuttaa siten kielenkehitykseen.

Slobinin tavoitteena on valaista sitä mutkikasta verkostoa, jonka sanasto, syntaksi ja diskurssifunktiot limittyessään muodostavat kielenkehitysprosessissa. Hän korostaa, että psykologisesti kyse on pikemmin kehityksestä kuin omaksumisesta.

Lopuksi Slobin päätyy julistamaan, että kieliopillisen muodon omaksumisesta tai sen käytöstä ei pidä väittää yhtään mitään, ellei voi tarkastella niitä ottaen huomioon kielen typologian ja koko interaktiivisten psykolingvististen piirteiden verkoston. Minkä tahansa kielellisen muodon omaksumisen ja kehittymisen tutkimuksessa täytyy siis pitää silmällä sen funktionaalista kuorimitusta puheena olevassa kielessä ja kieliyhteisössä. Lapsen kielenomaksumista kokonaisuudessaan kuvaamaan pyrkivän teorian täytyy siten ottaa huomioon kolme analyysin tasoa: universaali, (kieli)typologinen sekä funktionaalinen. Tämä tuntuu itsestään selvältä havainnolta, mutta kun tietää, miten paljon lapsenkielen tutkimusta on tehty lähtien kielen teoreettisesta rakenteesta eikä sen käytöstä, huomaa muistutuksen aiheelliseksi.

SOONJA CHOI on tutkinut korealaislasten kielenomaksumisen avulla, miten kielispesifinen syötös vaikuttaa varhaiseen semanttiseen kehitykseen. Aluksi hän esittelee kielen ja kognition suhteesta hahmoteltuja teorioita ja käy sen jälkeen hyvin yksityiskohtaisesti läpi korean kielen verbien,

erityisesti liikeverbien, paikallissijatunnusten sekä lauseenloppuisten modaalipartikkelien omaksumisen. Lopuksi hän esittää päätelmänään, että aivan kielenomaksumisen ensimmäisistä vaiheista lähtien kielispesifinen syötös vaikuttaa lapsen syntaktiseen ja semanttiseen kehitykseen ja että tämä sekä lapsen yleinen kognitiivinen kehitys vaikuttavat toisiinsa mutkikkaalla kaksisuuntaisella tavalla.

Kielikohtaiset kieliopin seikat vaikuttavat siis lapsen varhaisiin semanttisiin systeemeihin. Vaikuttaako kielispesifinen semanttinen systeemi lapsen ei-lingvistiseen kognitiiviseen systeemiin, on sitten kokonaan toinen juttu, eikä sitä ole vielä toistaiseksi tutkittu systemaattisesti. Aineisto sekä Choin varhaisemmat tutkimukset antavat kuitenkin viitteitä sellaisestakin vaikutuksesta.

ANN PETERS pohtii kielitypologisten seikkojen, erityisesti prosodian, vaikutusta kieliopillisten morfeemien omaksumiseen. Hän tarkastelee muun muassa prosodian merkitystä kieliopillisten rakenteiden havaitsemisessa ja tuottamisessa, morfologisen typologian vaikutusta kieliopillisten morfeemien tunnistamiseen ja niiden omaksumisstrategioita sekä pohtii, milloin morfeemit ovat helppoja, milloin vaikeita omaksua.

Tähän mennessä on havaittu kolmentyyppisiä lapsia siinä suhteessa, miten he omaksuvat kieltä. On lapsia, jotka tuottavat sanasta tai ilmauksesta kohosteisimman tavun ja jättävät muut pois, toisia, jotka tuottavat kohosteisen jalan (rytmiyksikön, joka koostuu painollisesta tavusta ja sitä seuraavista painottomista tavuista aina seuraavaan painolliseen tavuun saakka), sekä lapsia, jotka ovat herkkiä sanan tai ilmauksen rytmirakenteelle ja tuottavat jo varhain ilmauksia, jotka muodostuvat useammasta kuin yhdestä jalasta. Nämä jälkimmäisen tyyppiset lapset tuottavat myös täydennys-

vokaaleja tai tavuja, joiden tehtävänä on ilmeisesti toimia protomorfeemisina paikanpitäjinä tai rytmisinä jäsentäjinä. — Olisi muuten mielenkiintoista tietää, olisiko kenties niin, että henkilöt, joilla ei tunnu olevan rytmittäjää, omaksuisivat äidinkieltensä — ehkä myös vieraita kieliä — hitaammin kuin sellaiset lapset, joilla on hyvä rytmittäjä.

Helppoja omaksua ovat sellaiset kieliopilliset morfeemit, jotka ovat frekventtejä, helppoja segmentoida, joilla on kiinteä paikka, selvä tehtävä tai merkitys sekä helposti tunnistettava muoto. Morfeemien omaksumista saattaa helpottaa myös, jos kielen rytmi tekee morfeemeista prosodisesti helposti paikannettavia. Vaikeita puolestaan ovat sellaiset morfeemit, jotka ovat painottomia, sanansisäisiä, jotka eivät satu yhteen tavurajojen kanssa ja joilla on läpinäkymättömät tehtävät tai merkitykset.

Lopuksi Peters kirjaa useita kysymyksiä, joihin tutkimus ei toistaiseksi ole löytänyt vastausta, sekä esittää pitkän luettelon mielenkiintoisia tehtäviä tulevaa tutkimusta varten. Lisäksi hän kirjaa tärkeitä metodologisia seikkoja, jotka lapsenkielen tutkijoiden on hyvä ottaa huomioon tutkimusta aloittaessaan. Hän muistuttaa esimerkiksi, että aineistoa täytyy alkaa koota jo ennen kuin ensimmäiset produktiivit yhdistelmät ilmaantuvat. Sekä lapsen että hänen kieliympäristönsä kielen foneettiset (siis myös prosodiset) ominaisuudet on otettava huomioon. Kannattaa tutkia syvemmin joitakin uudempia fonologian teorioita, esimerkiksi autosegmentaalia ja metristä fonologiaa, koska ne voivat osoittautua hedelmällisiksi tässä suhteessa. Vielä tarvitaan lisää tietoa kieliympäristön kielen fonologian ja morfologian keskinäisestä vaikutuksesta, jotta saadaan selvä kuva siitä, mihin lapsi on pyrkimässä. Myös kieliopillisten morfeemien omaksumisen mallintaminen tietokoneen avulla voi Petersin mukaan

antaa mielenkiintoisen lisän kielenomaksumismekanismien pohtimiseen.

ELENA LIEVEN käsittelee variaation osuutta kieltenvälisessä kontekstissa. Hän tarkastelee eroja rakenteiden ja sanaston oppimisessa, käsittelee variaation syitä, muun muassa neuropsykologisia, kognitiivisia, luonteeseen ja tunteisiin sekä ympäristöön perustuvia selityksiä. Edelleen hän ottaa esiin metodologisia aiheita: on selvittävää tutkittavan kielen koko kielioppi, on esiteltävä lyhyesti todistusaineisto, samoin kuin yleisluonteinen kielellinen kehitys. Sen jälkeen voi siirtyä tarkastelemaan puheena olevan kielen omaksumisessa havaittavia tyypillisiä virheitä ja virheetöntä omaksumista. Tärkeitä huomioon otettavia seikkoja ovat Lievenin hahmotelmassa myös kielenomaksumisen ajoitus, kognitiivinen ja pragmaattinen edistyminen, lapsen kieliympäristöstään saama syötös sekä lapsen ja aikuisen keskinäinen toiminta. Lieven pohdii myös variaation merkitystä eri teoreettisissa viitekehyksissä ja antaa tutkijoille vielä muutamia tärkeitä vihjeitä.

Variaation tutkiminen lapsen kielenomaksumisessa on Lievenin mielestä vaikeaa ainakin kahdesta syystä. Siellä, missä kielenomaksuminen tapahtuu ilman suurta variaatiota, on ensinnäkin hankalaa ellei mahdotonta erottaa, mikä siinä on predisposition, mikä kielen rakenteen, kognition tai syötöksen osuutta. Toisena vaikeutena Lieven mainitsee sen, että vaikka lasten välinen variaatio antaa mahdollisuuden tutkia kielenoppimisen selityksiä, yksilöiden välisiä eroja tutkittaessa tutkijat kiinnostuvat yleensä itse eroista eivätkä näe niitä kielitieteellisen teorian kehittämisen ja testaamisen välineenä.

Loppuartikkelissaan Slobin tekee yhteenvetoa siitä, mitä tähän mennessä tiedetään lapsen kielenomaksumisesta. Hän ottaa näkökulmakseen kieliopillistumisen kysymykset: miten kieliopillistuminen saa

alkunsa ja mikä siinä on ylipäätään mahdollista, mikä ei.

Mistä ensinnäkin saavat alkunsa ne käsitteet, jotka voivat kieliopillistua? Slobin aloittaa väittämällä, että tutkijat (hän itse muiden mukana) ovat erehtyneet liittäessään rakenteen alkulähteet lapsen mieleen. Hänestä on epätodennäköistä, että lapsella maailmaan tullessaan olisi mielessään jotkin valmiit relevantit — semanttiset tai syntaktiset — kategoriat. Hänen käsityksensä on, että ei ole mitään suoraa ja universaalialia kytkeä niiden tapojen välillä, miten ihmiset kokevat tapahtumia ja miten he kertovat niistä. On kuitenkin osoittautunut, että nominit ja verbit ovat eräänlaisia peruskäsitteitä, jotka muodostavat rajallisen ja ilmeisesti universaalien sarjan mahdollisia semanttisia distinktioita.

Toiset käsitteet voivat näköjään kieliopillistua, toiset eivät. Missään kielessä ei tiettävästi ole käytössä kieliopillista morfeemia esimerkiksi värin ilmaisemiseen. Kieliopilliset elementit — funktorit ja syntaktiset rakennetyypit — tarjoavat eräänlaisen hahmotelman ei-kielellisen käsitteellisen tason kokemuksista. Niiden voi siis ajatella tietyllä tavalla heijastavan ihmisen kokemisen ja käsitteellistämisen tapaa. Toinen mahdollisuus on nähdä asia nativistisesta näkökulmasta: ihmisellä olisi synnynäisenä sarja saatavilla olevia käsitteitä, jotka palvelevat kielen systeemin rakentumisessa. Tästä näkökulmasta Slobin kuitenkin itse sanoutuu irti.

Oppimistehtävän selittäminen ei ole helppoa. Pohtiessaan, mikä tekee käsitteestä kieliopillistuvan, Slobin ottaa huomioon kolmenlaisia ongelmia: 1) Morfeemi, joka on yhdessä kielessä tulkittu kiinteän luokan jäseneksi, voikin toisessa kielessä kuulua avoimeen tai leksikaaliseen luokkaan. 2) On kieliä, joissa saman leksikaalisen yksikön variantit voivat toimia joko kiinteän tai avoimen luokan sanoina. 3) On kieliä, joissa

samantyyppinen konseptuaalinen aines on toisessa leksikaalistunut ja toisessa kieliopillistunut. Toisin sanoen kieltenvälinen vaihtelu siinä, miten käsitteellinen systeemi organisoituu, muodostaa oppimismalleille suuren haasteen, sillä ei ole olemassa mitään ainutlaatuista esikielellisten kategorioiden sarjaa, joka voitaisiin suoraan kytkeä kielellisten elementtien merkityksiin.

Kielen rakenne kasvaa kahdessa diakronisessa prosessissa, nimittäin biologisen evoluution ja alinomaa muuntelevan kommunikaatioprosessin vaikutuksesta. Kielen rakenne ei siis ole voinut kehittyä ammoisen esi-isän geneettisesti määräytyneessä aivorakenteessa, koska kieli kehittyi ainoastaan yksilöiden välisessä kommunikaatiossa.

Slobin käyttää todistusaineistona eri kielten tapaa ilmaista akkusatiivia ja tutkaillee akkusatiivin tunnusten alkulähteitä ja laajennuksia. Hän osoittaa niiden avulla, miksi leksikaalisten ja kieliopillisten yksiköiden ero on kuin veteen piirretty viiva.

Käsitteiden kieliopillistumista on rajoittamassa myös psykolingvistisiä tekijöitä. Näitä ovat Slobinin mukaan ainakin käyttöfrekvenssi ja sen suhde merkityksen yleisluonteisuuteen, muodon reduktioon, muodon pääteltävyyteen (decidability), selvyyteen sekä aihepiiriin (domainin) skemaattistamiseen.

Lopulta on täysin luonnollista, miksi esimerkiksi värin ilmaiseminen ei missään kielessä ole kieliopillistunut. Tämä johtuu siitä yksinkertaisesta syystä, että värin ilmaiseminen ei kuulu kokemuksen yleisiin salienteihin ominaisuuksiin, sellaisiin, jotka olisivat universaalisti ratkaistavissa, sovellettavissa tai muistettavissa. Värin ilmaiseminen ei ole niitä seikkoja, jotka olisivat relevantteja sen kannalta, miten tulkitseminen tai varastoimme tapahtumia yleensä.

Lingvistit ovat havainneet kielen rakenteiden ja merkityksien suhteessa eräänlais-

ta ikonisuutta. Slobin on aiemmin kirjannutkin esimerkkejä tällaisesta ikonisuudesta muodon ja merkityksen välillä lasten varhaisissa kieliopissa. (Suomessa saman asian ovat ottaneet puheeksi ainakin Jorma Toivainen ja Klaus Laalo.) Tässä artikkelissa Slobin esittää, että on olemassa myös kielitypologisia seikkoja, jotka helpottavat lapsen kielenomaksumista ja johtavat lapsen muotoilemaan kokemuksistaan kielellisiä ilmauksia eri tavoin typologialtaan erilaisissa kielissä. Näin syntyy myös erilaisia mentaalisen organisaation malleja.

Sitten on vielä primitiivien ongelma. Kieltä omaksuessaan lapsen on aloitettava muoto–merkitys-kytkennät joidenkin semanttisten käsitteiden avulla ja hänen täytyy jatkaa muodostamalla semanttisia hy-poteeseja ja soveltaa niitä prosessissa, jos-

sa kieli opastaa häntä spesifejä kielellisen muodon omaavia käsitteitä kohti. Mutta ilmaantuvatko luokat ja kategoriat ja kehittyvätkö ne vähitellen sitä mukaa kuin kokemus kielestä karttuu, vai ovatko ne olemassa valmiina? Niitä on tärkeä tutkia, sillä ne näyttävät paljastavan kieliopillistuvien käsitteiden alkulähteitä. Olisi siis tutkittava, millaisia kielellisiä vihjeitä lapset käyttävät ja miten he niitä käyttävät, kun he onnistuvat paljastamaan, mitä merkityselementtejä kielen leksikaaliset ja kieliopilliset yksiköt sisältävät. ■

ANNELI LIEKO

Sähköposti: anneli.lieko@helsinki.fi